

Odpowiedź Władysława Lubomęskiego (1841-1907) na ankietę etnobotaniczną Józefa Rostafińskiego (1850-1928) ogłoszoną w 1883 r. dotycząca okolic Lwowa

Władysław Lubomęski (1841-1907) response to Józef Rostafiński's (1850-1928) ethnobotanical questionnaire from 1883 regarding the area of Lwów

Piotr Köhler

Instytut Botaniki, Uniwersytet Jagielloński, ul. Kopernika 27, 31-501 Kraków,
e-mail: piotr.kohler@uj.edu.pl

Abstract. Józef Rostafinski (1850-1928), a botanist and professor at the Jagiellonian University in Kraków (then Austria-Hungary), carried out a survey regarding the name and use of plants in the Polish lands in 1883. The most complete version of the questionnaire contained questions regarding approximately 130 species. One of the responses, by the Polish biologist Władysław Lubomęski (1841-1907), concerning the area between Lwów and Żółkiew (now western Ukraine), is presented. When Lubomęski responded to the survey, he was professor and director of Higher School of Agriculture in Dublany near Lwów.

Key words: historical ethnobotany, Lviv, Zhovkva, Ukraine

Wstęp

Józef Rostafiński (1850-1928), botanik i profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, ogłosił w 1883 r. ankietę dotyczącą nazw i użytkowania roślin na ziemiach polskich. W najobszerniejszej wersji kwestionariusz zawierał pytania dotyczące ok. 130 gatunków (m.in. Rostafiński 1883). W odpowiedzi na ankietę nadesłano kilkaset odpowiedzi (Köhler 1986, 1993, 2015). Pełną listę pytań można znaleźć w pracy *Ankieta Józefa Rostafińskiego z 1883 roku dotycząca ludowego nazewnictwa i użytkowania roślin w Polsce* (Köhler 1993: 103-107).

Poniżej zamieszczony jest przedruk listu Władysława Ruperta Lubomęskiego (1841-1907). Informacje w zasadzie dotyczą głównie terenów położonych na północ od Lwowa aż do Żółkwi. Jednakże autor dodaje także dane spoza tego terenu, np. dotyczące Rzeszowszczyzny czy Sanockiego. Gdy W. Lubomęski odpowiadał na ankietę, był

profesorem rolnictwa w Wyższej Szkole Rolniczej w Dublanach koło Lwowa oraz jej dyrektorem. W przyszłości, od 1892 r. będzie profesorem na Studium Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego, współpracował także będzie z towarzystwami rolniczymi (Kosiek 1972).

Należy zwrócić uwagę na termin ‘Mazury’ użyty przez autora listu. Nie chodzi w tym przypadku o region geograficzno-kulturowy położony na północ od Mazowsza. Terminem ‘Mazury’ określił Lubomęski tereny zamieszkałe przez ludność mazurzącą czyli wymawiającą zamiast spółgłosek dźwiękowych ‘cz’, ‘sz’, ‘ż’, ‘dż’ głoski zębowe: ‘c’, ‘s’, ‘z’, ‘dz’, np. syja, zaba. Z grubsza tereny te obejmowały zachodnią część Galicji i Królestwo Polskie bez wschodniej Lubelszczyzny. Rzeszowskie i Łańcuckie, według autora listu, nie były już ‘Mazurami’, podobnie jak Podgórze. Z treści listu wynika także, że jego autor dostrzegał wyraźne różnice między Rusią a ‘Mazurami’.

Podana przez autora listu łacińska nazwa bru – *Setaria germanica* – w odniesieniu do gatunku występującego w okolicach Rzeszowa, jest nieprawidłowa. Prawdopodobnie chodziło mu o *Setaria italica* (L.) P. Beauv.

W publikowanej poniżej odpowiedzi na ankietę Rostafińskiego zachowano oryginalną ortografię i interpunkcję, nieliczne uzupełnienia lub wątpliwości umieszczono w nawiasach kwadratowych.

Odpowiedzi na niektóre z pytań ogłoszonych w lipcu br. – Jeśli okolica nazwaną nie jest, ściąga się odpowiedź do okolicy na północ od Lwowa ku Żółkwi.

1. Nie

2. „reż rzany” nieużywane

W Rzeszowskim i Łańcuckim na piaskach suszą nieżrałe kłosy żytnie, z ziaren robią krupy i zwą je „nowa kasza”. Na Rusi tylko na ciężkim przednowku zrzynają nieżrałe kłosy, kaszy nowej nie znają, jeno placki pieką.

3. Uprawa orkisz (nagiego jęczmienia) utrzymuje się na Podgórzu koło Sanoka, Krosna i dalej na zachód – używają na kaszę.

4. Nie

5. Pszonem nazywają na Rusi jagły, jadają kaszę jaglaną rzadziej jak na Mazurach, a obstal...i [wyraz nieczytelny] używają codzień prawie „pszona” do zasypania barszczu.

6. W lesistej okolicy Sokołowa w Rzeszowskim, dzikiego bru tam nie ma (ber = Set[aria] germanica)

7. Zbierają niekiedy na rowach używając do tego sita – zużywają sami

8. Na stepowej części Pokucia i na Podolu galic[yjskim] siewają szczególnie włościanie i skarmiają końmi i nierogacizną; w Złoczowskim na wapienistych gruntach siewają ją i jak groch zgotowawszy jedzą.

9. Z żółtym bardzo często pomieszany jest groch szary – jest on na wielu glebach plenniejszym i tam u nie zmieniających nasienia prawie wyrugował żółty. Niektóre odmiany szarego (*Pisum arvense*) wprowadzono tu i ówdzie po dworach, lecz w ogóle żółty ma więcej powodzenia na targu. Odmiany o wielkim ziarnie płacą lepiej, są jednak więcej wymagające i późniejsze; produkują u nas najwięcej drobnego grochu i sprzedają jako paszowy.

10. Uprawa prawdziwej gryki (*Polyg[onum] fagopyrum*) na ziarno jest u nas zwykłą, syberyjską (*Polyg[onum] tataricum*) wprowadzono gdzieniegdzie uprawiając na paszę. -

Dawniej i dwory uprawiały jej więcej, lecz w miarę zwiększania siły nawozowej wykluczają ją z uprawy z powodu zawodności jej plonu i braku wywozu. Gospodarstwa o małej sile nawozowej i włościańskie w całej wschodniej Galicyi uprawiają jej i dziś dość wiele. Szczególnie ładną produkuje Kulików i najbliższa okolica.

11. Wczesne odmiany owsa zwą „kanarkiem” lub „rychlikiem”.

12. Buraki, marchew, pietruszka, koper, dynie, ogórki, kapusta, cebula, szczepiór, czosnek, koper są w każdym ogrodzie włościańskim.

13. „Perki” na Podhalu¹ - „mandebury, barabole” Mazury, „bulba” Rusini, „ripka” Huculi

14. W zach[odniej] Gal[icyi] uprawiają brukiew i zwą „karpiele” we wsch[odniej] Gal[icyi] zwą brukwią i bardzo mało jej uprawiają

15 i 16 nie uprawiają

17. Uprawiają żółtą – niekiedy suszą na zimę zamiast przechowywać zwykłym sposobem.

18. Jako ścierniankę uprawiają ją często w zach[odniej] Gal[icyi], jedzą i bydłem karmią. We wsch[odniej] Gal[icyi] włościanie ją tylko w ogrodach w pobliżu miast uprawiają na sprzedaż.

19. Obie nazwy używane – ćwikła oznacza czerwony burak – innych nazw nie słyszałem.

20. Karczochy i kardy bardzo rzadkie

21. nie

22. „Łuk, podzist” nieznane

23. Zbiera lebiodę, młodą pokrzywę i szczaw

24. nieznane

25. nie

26. używają

27 do 33 nie

34. Sałatę jadają tylko w pobliżu miast – szczepiór i młode pędy cebuli jadają.

35. Barszcz robią z mąki żytniej lub z buraków - w głodne lata z otrębów.

36. nie

37. Kawon (*Cucurbita citrullus* L.) zwą arbuzem na połudn[iowem] Podolu i w Kołomyjskiem – zresztą na Rusi arbuzem zwą kulistą dynię, a specjalnie dynią, dynię o wydłużonym kształcie. Pospolite dynie wnoszą kwiat do góry – niektóre z importowanych odmian olbrzymiej dyni kwiat ku dołowi opuszczają.

38. Melon = *Cucumis melo* L. w inspektach

Kawon – *Cucurbita citrullus* L. na Podolu połudn[iowem] i w Kołomyjskiem w położeniach do słońca także w polu niekiedy uprawiają,

39. nie

40. Z wymienionych znamy tu jeno jakubówki i małgorzatki.

41. Z wymienionych znane tu jeno aporty. Dzikie zwą kwaśnicami.

42. Kobyły = w Bełzkiem zwą lubachami – nazwa lubaszki ogólnie znana.

43. Trześnie = na Rusi czereśnie, czeremchą zwie się tu *Prunus padus*.

44. Nie

45. Trochę pospolitych kwiatów, różnych podług okolic – hodują dziewczęta; ogólnie hodują zioła „do święcenia” w dzień 15 VIII

46. nie

47. nie wiedziano nic

48. Hoduje piwonie, różne ślazy i malwy, słoneczniki, stokroć, róże, sroczyki (*Delphinium*) i różnobarwne fasole

49. Hoduje rutę, boże drzewko, wrotycz, lawendę, majeranek, cząber, marunę, miętę, szalwię – częściej robi użytek z rosnących dziko

50. Hoduje czernuszkę, koper – kmin dziki zbiera

¹ Pomyłka autora listu. Perkami ziemniaki nazywane były w Wielkopolsce.

51. nie – chyba pod miastem dla targu
52. Uprawia len i konopie
53. Prócz nazwy „len” inszej tu nie używają
54. Między jarzyną rzadko – między kukurydzą tam gdzie jej wiele uprawiają, bardzo często
55. Używa rogoży i sitowia na rogózki, tak zwane ruskie koszyle (koszyk w kształcie tornistra z przykrywką do noszenia na rzemyku) spałki [?], kosze etc.
56. Lipowego na powrozy łykowe – chodaków tu nie znają
57. nie
58. Kupuje najczęściej – czasami wytłacza z siemienia konopnego – na Podolu niekiedy ze słonecznika
59. Widziałem to jeno u Hucułów, lecz barwników nie znam
60. Brazylia, szafran, kora sakłaka i jabłoni do barwienia pisanek najczęściej służą
61. nie

Dublany 14 sierpnia [1]883
 Wł[adysław] Lubomęski

Literatura

Köhler P 1986. Józefa Rostafińskiego „Odezwa do nie botaników o zbieranie ludowych nazw roślin”. *Wszechświat* 87(1): 13-16

Köhler P 1993. Ankieta Józefa Rostafińskiego z 1883 roku dotycząca ludowego nazewnictwa roślin w Polsce. *Analecta – Studia i Materiały z Dziejów Nauki* 2(2): 89-119

[https://www.academia.edu/15357720/Ankieta_Józefa_Rostafińskiego_z_1883_roku_dotycząca_ludowego_nazewnictwa_i_użytkowania_roślin_w_Polsce]

[[http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Analecta_studia_i_materiały_z_dziejów_nauki/Analecta_studia_i_materiały_z_dziejów_nauki-r1993-t2-n2_\(4\)/Analecta_studia_i_materiały_z_dziejów_nauki-r1993-t2-n2_\(4\)-s89-119/Analecta_studia_i_materiały_z_dziejów_nauki-r1993-t2-n2_\(4\)-s89-119.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Analecta_studia_i_materiały_z_dziejów_nauki/Analecta_studia_i_materiały_z_dziejów_nauki-r1993-t2-n2_(4)/Analecta_studia_i_materiały_z_dziejów_nauki-r1993-t2-n2_(4)-s89-119/Analecta_studia_i_materiały_z_dziejów_nauki-r1993-t2-n2_(4)-s89-119.pdf)]

Köhler P 2015. Józef Rostafiński's ethnobotanical enquiry of 1883 concerning Polish vernacular names and uses of plants. *Archives of natural history* 42(1): 140-152

Kosiek Z 1972. Lubomęski Władysław Rupert (1841-1907). *Polski Słownik Biograficzny* 17: 623-624

Rostafiński J 1883. *Odezwa do niebotaników o zbieranie ludowych nazw roślin*. Kraków